

3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». 2013. – 32 с.
4. Олексюк О.М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
5. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
6. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: [підручник] / Володимир Черкасов. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 526 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черкасов Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні, професійно-педагогічна підготовка вчителів мистецьких дисциплін, теорія і методика музичної освіти, формування естетичної культури особистості.

УДК 37. 015. 3: 78

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИКИ

Галина ДІДИЧ (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються особливості формування загально-естетичної культури підлітків через формування свідомості, світогляду, різнобічних знань (морально-етичних, естетичних), відповідних поглядів, ідеалів, смаків, переконань, культури розумової праці.

Ключові слова: естетична культура, підлітки, навчання, виховання, естетичний смак, сприйняття, музика

В статье рассматриваются особенности формирования общеэстетической культуры подростков через формирование сознания, мировоззрения, разносторонних знаний (нравственно-этических, эстетических), тождественных взглядов, идеалов, вкусов, убеждений, культуры умственного труда.

Ключевые слова: эстетическая культура, подростки, обучение, воспитание, эстетический вкус, восприятие, музыка.

In the article discusses features of the formation of general aesthetic culture of teenagers through the formation of consciousness, ideology, diverse knowledge (moral, ethical, aesthetic) of relevant views, ideals, tastes, beliefs, culture, knowledge workers. We also consider the structure of aesthetic taste, which based on the experience of aesthetic perception of emotional experience, judgment, evaluation, breadth of artistic views, interests, needs, enriching the artistic and aesthetic experiences of adolescents. The structure of aesthetic taste directly based on the experience of aesthetic perception in the emotional

experience, judgment, evaluation, breadth of artistic views, interests, needs, and concentration of artistic and aesthetic experience of the students, students' ability to select and creatively to the phenomena of art and reality. The main aspects of formation of the General aesthetic culture teenagers were lit in the historical and aesthetic, art, psychological and philosophical views. The main features inherent in this issue, was formed in such points of view as universal human values, people's origins education and a combination of all of these with the development of moral and aesthetically-beautiful in the upbringing of schoolchildren.

Key words: *aesthetic culture, teens, training, education, aesthetic taste, perception, music experience.*

Постановка проблеми. У наш час реформ системи освіти, її концептуальних, структурних та соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні, виховання молоді не мислиться без виховання творчої гармонійно-розвиненої особистості. Така пріоритетність поставленої проблеми підсилюється тим, що особистісна система духовних цінностей учнівської молоді, формування у неї стійких музично-естетичних смаків та музично-естетичної культури, значно впливають на загальний розвиток культури суспільства.

Важливим засобом гармонійного формування та розвитку естетичного смаку є мистецтво (зокрема музичне мистецтво). Воно має особливе виховне значення завдяки своєму безпосередньому комплексному впливові на людину. Музика є втіленням етико-естетичного ідеалу. Вона позитивно впливає на емоційну сферу людини, пробуджує найкращі почуття та піднесені емоції. Музика – це один із багатьох засобів спілкування, який має багато можливостей у формуванні естетичної культури людини. Саме музика є важливим засобом розвитку музично-естетичних потреб школярів, які формуються у стійкі музично-естетичні смаки. Виховання естетичного смаку передбачає передусім активну естетичну діяльність, систематичне читання книжок, слухання музики, спів пісень, відвідування театрів, музеїв, виставок, а також створення естетичної атмосфери.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням розгляду сутності, основних структурних компонентів естетичного смаку, його прояву і тлумаченню умов і можливостей формування та розвитку присвячено чимало досліджень та публікацій. Так розробки цієї проблеми ми знаходимо в працях філософів – Ш.Батте, М.Вольтера, Ш.Монтеск'є, І.Канта, Ф.Хатчесона, Д.Юма та ін. Враховуючи досягнення мислителів минулого, в наші дні філософські аспекти проблеми смаку як естетичної категорії продовжують розробляти Л.Антонова, А.Буров, М.Каган, Л.Левчук, А.Лосєв, А.Молчанова, В.Скатерщиков, Є.Шимунек, Є.Яковлев та ін.

У наш час, теоретичними й практичними аспектами проблеми музичного виховання молоді, в тому числі й розвитком її естетичного та

художнього смаку займаються педагоги-дослідники: Л.Горюнова, Л.Масол, О.Олексюк, В.Орлов, О.Отіч, Г.Падалка, Ю.Пітерін, О.Коробко та ін.

Естетичний смак – багатомірне явище. Його розвиток залежить від сформованості окремих якостей, здібностей і здатностей людини. Формуванням естетичного смаку особистості через художнє і музичне сприйняття займались Н.Гродзенська, О.Костюк, В.Остроменський, О.Ростовський, О.Рудницька, Г.Щукіна, Л.Коваль, Л.Яковенко та інші дослідники.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні особливостей формування загально-естетичної культури підлітків засобами музики.

Виклад основного матеріалу. Головним етапом становлення особистості та формування у неї стійких естетичних смаків – це шкільний період. Наступні етапи набувають розвитку та процесу самовдосконалення. Тому, саме від педагогів (педагогів-музикантів), залежить правильне формування у дітей вміння орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях, чітко визначатися у виборі професії, життєвих ідеалах, власних поглядах, смаках, переконаннях.

Завдання педагога полягає в умінні проектувати мету виховання. Мета виховання повинна реалізовуватися шляхом визначення і поетапного досягнення відповідних цілей. Тому, від педагога-музиканта залежить складання чітко визначеної системи цілей художньо-естетичного виховання підлітків засобами музики:

- ефективного формування естетичних та музично-естетичних смаків на базі основних програм навчання та виховання;
- усвідомлення підлітками значимості змісту музичного навчання та самостійного (творчого) підходу до нього;
- постановка мети навчання і виховання, спрямована через внутрішні процеси розвитку учня: емоційні, інтелектуальні, особистісні;
- прогнозування форм і методів виховання через його кінцевий результат.

Навчання основам музичного мистецтва, розкриття багатогранності та неповторності різних музичних напрямків – це саме та сфера практичної діяльності, яка ґрунтується на широкому діапазоні загальнонаукових, мистецтвознавчих і художніх знань. Сама практична діяльність виступає як важливе джерело знань, засіб інтелектуального розвитку учнів. Все це свідчить про взаємозв'язок пізнавального інтересу та розвитку художньо-естетичного смаку підлітків. Такий взаємозв'язок носить стимулюючий характер. Учні вчать ся здобувати інформацію не заради самих знань, а з метою їх застосування в творчій організації свого життя.

Сприймання – це провідний вид діяльності учнів. Саме зі сприйманням потрібно об'єднати всі форми прилучення до музики:

виконавство і творчість, момент зацікавленості в здобутті нової інформації, шляхи ефективного розвитку музичного смаку, тобто всю музично-освітню діяльність підлітків.

О.П.Рудницька виділяла такі етапи організації процесу музичного сприймання:

1) попередній етап; етап зацікавленості учнів, пробудження інтересу до жанрів, стилів музичного мистецтва, знайомство з різними напрямками його розвитку, формування музичного смаку та ціннісних орієнтацій підлітків;

2) основний етап педагогічного впливу на процес переживання, розуміння та оцінки музичних творів;

3) заключний етап закріплення набутої музичної інформації, її вплив на духовний світ особистості, музично-естетичний смак, що виходить за межі сприймання музичного твору [2].

Стосовно згаданих етапів О.П.Рудницька вказувала на такі критерії активності сприйняття учнями нової музичної інформації, якими повинні оперувати педагоги-музиканти в своїй педагогічній діяльності:

- інтерес до музичного мистецтва (актуальність, сучасність, важливість);
- особистісне вибіркове ставлення до музичних творів;
- адекватність розуміння нової музичної інформації;
- вплив одержаної інформації на подальшу самостійно-активну діяльність особистості на розвиток її музично-естетичної культури [2].

Навчання є одним із основних засобів виховання, тому виникає потреба основну навчально-пізнавальну діяльність підлітків пов'язати з інтелектуальним розвитком особистості. Основними завданнями, в даному аспекті, є формування свідомості (самосвідомості) особистості учня, світогляду, різнобічних знань: морально-етичних, естетичних, наукових, технічних тощо, а також відповідних поглядів, ідеалів, смаків, переконань, культури розумової праці.

На основі всього вищезгаданого, можна виділити такі напрямки пов'язані з морально-естетичним вихованням учнів:

1) Афективний (емоційно-ціннісний) – формує емоційно-особистісне ставлення підлітків до явищ навколишнього світу, починаючи від простого сприйняття, інтересу, до готовності реагувати, до засвоєння ціннісних орієнтацій і ставлень та життєвого їх виявлення. Ця галузь міцно пов'язана з моральним вихованням особистості підлітків. Саме афективна галузь формує інтереси і нахили, переживання тих чи інших почуттів, формування ставлень, усвідомлення і виявлення їх у практичній діяльності.

2) Психомоторний (рухово-маніпулятивний) – формує загальні сукупності навчання (навички письма, мовні навички). Але, якщо розширити його до рівня регулятивного, то прогнозування цілей охопить аспекти діяльності особистості (фізичні та інші форми рухової діяльності). Психомоторний напрямок навчання та виховання, пов'язаний із саморегулятивною діяльністю, та забезпечує саморегуляцію особистості, стану здоров'я, інтелектуальні, емоційні сфери, на основі вольових зусиль учня. Саме саморегуляція лежить в основі самовиховання, яке є вищою формою виховання, тому, загально цей напрямок можна назвати психомоторно-регулятивним.

Ми зупинилися на розгляді основних напрямків виховання школярів для того, щоб виявити рівень сформованості усвідомленого ставлення до навчально-пізнавального процесу. Сформованість на даному етапі їхньої естетичної культури, життєвих орієнтирів, естетичних смаків.

Багато психологів, соціологів та науковців різних напрямків звертаються в своїх працях до проблем підліткового віку. Першим, хто почав детально вивчати період підліткового віку був Жан-Жак Руссо. Він характеризував цей період, як «нове народження», та вбачав важливою рисою даного періоду – ріст самосвідомості, формування особистості [6].

Важливим фактором розвитку підлітків є здатність до абстрактного мислення, формування активного, самостійного, творчого мислення. Також, паралельно з фізичним та соціальним розвитком, активно розвиваються їхні почуття і емоції. Формуються моральні ідеали, почуття відповідальності, патріотизму, національної гордості тощо. Підлітковий вік – складна низка формувань естетичних почуттів та естетичного відношення до дійсності. Цікавим аспектом розвитку підлітків є те, що при значних нахилах до романтизму більш реалістичною та критичною стає уява.

У підлітковому віці вже виділяються декілька етапів розвитку особистості підлітка. Тобто, підліток, для засвоєння нової інформації, керується вже набутими навичками своєї попередньої навчальної діяльності. Саме вже сформовані норми та ідеали набувають своєї сили при виконанні, створенні, імпровізації або іншому виді творчості учня. Предмети гуманітарного циклу: такі як, музика, література, образотворче мистецтво, а також індивідуальна творча неповторність кожного викладача, повинні сприяти формуванню універсального естетичного смаку учня.

Так Г.Щукіна у визначенні естетичного смаку натякає на його подвійну структуру – емоційну й раціональну. Однак, сам по собі естетичний смак не може керувати складним процесом становлення естетичної свідомості. Він виступає як один із компонентів, що перебуває у тісному зв'язку із почуттями та ідеалами [5].

С.Яковлев характеризує естетичний смак «як один із найважливіших елементів естетичної свідомості, який об'єднує у собі естетичне почуття та ідеал» [7, с. 3].

Л.Гуляева зауважує, що тільки в єдності емоційного, усвідомленого сприйняття естетичної краси та досконалості світу можна досягти повноти уявлень про естетичні ідеали [1, с. 18].

У працях видатного педагога К.Горанова розглядаються проблеми діалектики об'єктивного та суб'єктивного у смаку. Він розглядає естетичний смак, як «інтимно персональний» та водночас зумовлений соціальними, економічними, освітніми та іншими передумовами. Особистість підлітків формується в сукупності суспільних відносин та має свої суто індивідуальні, суб'єктивні риси. Саме за допомогою єдності суб'єктивної естетичної оцінки підлітком реальної дійсності, у відповідності до своїх естетичних потреб, почуттів, інтересів й об'єктивно існуючих у суспільстві естетичних норм, поглядів, цінностей, формується висока естетична свідомість та естетичний смак. Таким чином, можна стверджувати, що естетичний смак особистості підлітків базується на біологічній основі, тобто залежить від особливостей типу вищої нервової системи окремого індивіда та своє становлення отримує в процесі соціалізації.

Видатні педагоги В.О.Сухомлинський та А.С.Макаренко наголошували на тому, що сприйняття прекрасного, повинно пронизувати усі сфери духовного життя дитини, формувати естетичну свідомість не тільки у сфері мистецтва, а й у повсякденній праці (навчальна, трудова, суспільна діяльність, дружба, любов). Вони підкреслювали важливість осмислення учнями життя і творчості видатних людей різних епох. «Саме музика – пише В.О.Сухомлинський, – є могутнім засобом естетичного виховання учнів; музика – це мова почуттів, переживань, настроїв; слухання музики – головний елемент естетичного виховання учнів» [3, с. 374].

Таким чином, можна зробити висновок, що естетичний смак – це соціальна, психологічна, культурологічна і звичайно, естетична проблема, в основі якої лежить емоційно-оцінне ставлення учнів до будь-якого явища суспільного життя.

У загальній психології ми зустрічаємо цікаві точки зору щодо проблем гармонійного формування естетичного кругозору підлітків та вірному прищепленню естетичних смаків. Так, в працях О.Леонтьєва ми зустрічаємо ствердження про те, що для кожної людини уявні, усвідомлені ситуації набувають свого «особистісного сенсу». О.Ковальов та В.М'ясищев відносять смак до сфери відношень особистості. Смак розглядається з позицій цілісного підходу до аналізу психічних

властивостей людини. Психологи К.Юнг, Д.Узнадзе, Л.Виготський, Ж.Піаже, В.Ядов та інші підкреслюють значимість тих установок, що формуються у підлітковому віці. Естетичні образи, що формуються у підлітків, входять до сфери підсвідомого та здійснюють саморегуляцію (відновлюються з роками) в соціокультурній та оцінній діяльності дорослої молоді людини.

За М.Каганом, особливості структури психіки людини роблять смак наближеним до таланту. Є.Шимунек естетичний смак визначає як власну «кваліфікацію дійсності» відповідно до досвіду, обумовленому віковими та психофізичними особливостями, соціальною сферою життя людини [4, с. 81].

Таким чином, можна зробити **висновок**, що структура естетичного смаку безпосередньо ґрунтується на досвіді естетичного сприймання в емоційному переживанні, судженні, оцінці, широті художніх поглядів, інтересів, потреб, збагаченні художньо-естетичного досвіду підлітків, здатності учнів обирати й творчо ставитися до явищ мистецтва та дійсності. Головні аспекти щодо формування загально-естетичної культури підлітків були висвітлені в історико-естетичних, мистецтвознавчих, психологічних та філософських поглядах. Основні особливості, притаманні даній проблемі, сформувався у таких точках зору, як загальнолюдські цінності, народні витоки виховання та поєднання всього вищезгаданого з розвитком морального та естетично-прекрасного у вихованні школярів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуляева Л.М. Эстетическое воспитание и творческая активность личности / Л.М.Гуляева. – М.: Знание, 1983. – С. 18.
2. Рудницька О.П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя :Навчальний посібник / О.П.Рудницька. – К.: КДПІ, 1992. – 96 с.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А.Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1981. – С. 374.
4. Шимунек Е. Эстетика и всеобщая теория искусств / Е.Шимунек. – М.: Просвещение, 1980. – 247 с.
5. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И.Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
6. Эстетическая культура и эстетическое воспитание :Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.
7. Яковлев Е.Г. Эстетический вкус как категория эстетики / Е.Г.Яковлев. – М.: Знание, 1986. – 64 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дідич Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка вчителя музики, сприймання музики як педагогічна проблема, художньо-естетичне виховання підростаючого покоління.